

Božidar Debenjak

O MARIJI IN EVANGELIJU VELIK KRŠČANSKI ALI VELIK CERKVENI PRAZNIK?

1.

Vsako leto ob cerkvenem prazniku 15. avgusta slišimo o »enem največjih krščanskih praznikov« pa še o tem, da so škofje na ta dan »posvetili slovenski narod Mariji« in da to posvetitev vsako leto obnavljajo. Prva trditev bi bila točna, ko bi med kristjane prištevali samo pripadnike rimskokatoliške Cerkve ob delni spremljavi pravoslavnih Cerkva. Z drugo trditvijo pa si cerkveni hierarhi prilaščajo ves slovenski narod, kajti samo svojo lastnino lahko komur koli ali čemur koli »posvečaš«, in bodisi štejejo za prave Slovence samo pripadnike rimskokatoliške veroizpovedi bodisi k svoji lastnini prištevajo pripadnike vseh krščanskih in zunajkrščanskih veroizpovedi ter agnostike in ateiste. Ko bi slovenski narod škofje Mariji le »priporočili«, bi lahko to razumeli kot prijaznost, saj bi to bila prošnja Mariji, naj svojo čudežno moč, v katero verujejo, nakloni vsemu narodu; drugoverci, skeptiki in nejeverneži pa bi znali ceniti naklonjenost prosečih. S »posvetitvijo« pa je prekoračena tanka rdeča črta: gre za pollašcanje, ta uzurpacija nadoblasti je pač le duhovno nasilje nad velikim delom slovenskega naroda, tudi nad marsikaterim rimokatoličanom. A tankočutnost je v onih krogih redka vrlina.

A ravno v čaščenju Marije je bistvena in zaenkrat neprevladana razlika rimske Cerkve do evangeličanstva. Za evangeličane, kot vemo, pripada čaščenje samo Bogu. Prav tako nimaš nebeških pripročnikov, ne

Marije ne svetnikov, obračaš se samo na Boga, ki vse vidi in vse ve, zato ne potrebuje posrednikov, ki bi se pri Njem zavzemali za grešnika.

2.

V teološkem zблиževanju protestantskih Cerkev in rimske Cerkve je prišlo do velikih premikov v razumevanju Kristusovega nauka, odprla se je pot dialoga in sodelovanja. Točka, v kateri se evangeličansko in rimsko pojmovanje nista zблиžala, pa je tisto, kar v rimski Cerkvi imenujejo »ljudska pobožnost«, in centralna podoba te »ljudske pobožnosti« je ravno Marija. Čeprav po nauku Drugega Vaticanuma ne bi smelo več biti samostojne »mariologije«, temveč naj bi bila strogo podrejena kristologiji, imamo ob vsakem »Marijinem prazniku« izlive o »kraljici angelov«, celo o njeni »žrtvi, večji celo od Jezusove«, k njej se moli z zdravamarijo, o njej prepevajo lavretanske litanijske mesta njenih domnevnih »prikazovanj« so božjepotni kraji – iz 19. in 20. stoletja Lourdes, Fatima, Medjugorje in še kaj –, njene slike so kronali itn. V »ljudski pobožnosti« je Marija »čaščena«. Po protestantskem razumevanju pripada čaščenje samo Bogu. Poleg tega je načelo protestantizma: sola scriptura – zgolj *Sveto pismo*. Vzporedni nauki, tudi tisti iz zgodnjega krščanstva, so podvrženi strogi teološki presoji in enako tudi vsi »nauki cerkvenega učiteljstva« – merijo se ob nauku *Svetega pisma*. Rimski Cerkev ima tu drugačno tradicijo: marsikaj je sprejela iz »ljudskega izročila«, »nauk cerkvenega učiteljstva« pa je veljal za obvezno razlago naukov *Svetega pisma*.

3.

Zgodnjekrščanska literatura obsega množico spisov, med njimi več kot petindvajset evangelijev; vsebinsko se en del nanaša na Jezusovo delovanje in nauke, drugi pa se osredotočajo na zgodbe o Mariji in njeni družini ter o Jezusovem detinstvu in otroštvu. Dva evangelijska iz te

druge skupine sta z odlomki zastopana v *Koranu*. Velik del zgodnjekrščanske literature je zajet v zborniku *Zgodnjekrščanski spisi* (Berger in Nord [1999] 2015).

Iz te množice evangelijev so v kanon, ki je nastal v drugem stoletju, sprejeli samo štiri, ki so se pred tem uporabljali v krščanskih občinah, vse drugo so zavržli kot odmik od pravega nauka. Pri tem so iz zavrženih spisov prevzeli več mest, za katera so ocenili, da spadajo v pravi nauk; značilen primer je zgodba o Jezusu in grešnici z naukom »kdor je sam brez greha, naj prvi vrže kamen«. Najkrajši med sprejetimi je Evangelij po Marku. Njegovo praobljiko vsebujeta tudi druga dva »sinoptična« evangelija, po Mateju in pa po Luki, oba jo tudi razširjata s še enim prej obstoječim spisom, ki so ga raziskovalci poimenovali »Q« (po nemški besedi Quelle = »vir«), a ga razvrščata vsak po svoje. Ta spis (glej Berger in Nord [1999] 2015, 214–39) je bil naštevanje perikop o Jezusovem delovanju in naukah, po obliki podoben leta 1950 odkritemu apokrifu Evangelij po Tomažu Dvojčku. Omenjena kanonična evangelija imata še medsebojno neodvisne razširitve, največji sta vsebinsko in oblikovno različni zgodbi, ki dajeta kanonično verzijo o Marijini družini ter Jezusovem detinstvu in otroštvu. Svoje izhodišče pri redakciji avtor Lukovega evangelija in Apostolskih del podaja takole:

Potem ko so pač že mnogi poskušali urediti poročilo o dogodkih, ki so se zgodili med nami, kakor so nam jih izročili tisti, ki so bili od začetka očitvidci in služabniki besede, sem sklenil tudi jaz, ko sem vse od začetka natančno poizvedel, tebi, nadvse odlični Teofil, vse po vrsti popisati, da spoznaš zanesljivost naukov, o katerih si bil poučen. (Apd 1,1–4)

Podobno je očitno delal tudi redaktor Evangelija po Mateju. Ima pa Luka še druge vire, ne le Marka in Q; iz enega povzema zgodbo o Marijini in Elizabetini hkratni nosečnosti, katere vzporednico bomo srečali v *Koranu*.

Evangelij po Janezu je tekst s teologijo, ki ni usmerjena na kronološko pripoved o delu in naukah; kar je opisov dogodkov, so podrejeni stavkom vere. To se najznačilneje vidi v tem, kako je razkosan Jezusov

govor o luči: nikjer ni naveden kot govor, v argumentaciji pa si sledijo posamezni stavki in prispodobe.

Značaj evangelijev, ki niso bili sprejeti v kanon, je različen: nekaj je vzporednic s kanonično pripovedjo o Jezusovem delovanju, smrti in vstajenju, velik del se jih ukvarja z Marijinim poreklom in družino, z Jezusovim otroštvom in mladostjo, pa s stranskimi osebami, od Nikodema do Pilata, tudi s samoizpovedjo Jude Išariota. V Evangeliju po Tomažu Dvojčku pa imamo zapis, ki je po obliki soroden prej omenjenemu skupnemu viru evangelijev po Mateju in po Luki: ohlapno po vsebini razporejene perikope, enake, podobne ali drugačne kot tiste, ki jih je vseboval spis, v literaturi znan kot Q.

Odločevalci o kanonu so se morali torej predvsem spoprijeti z navado antičnega pripovedništva, da se osnovne zgodbe brezkončno »bogati« s podzgodbami o vseh v osnovni zgodbi nastopajočih osebah. Ta navada je zajela tudi zgodnje krščanstvo; pripovedništvo je že oviralo pogled na resnični nauk krščanstva. Tako je nastal kanon, ki je določil tista dela, ki naj veljajo za pristna.

Evangeliji o mladosti in o čudežih malega Jezusa so bili kmalu izločeni, razen enega, imenovanega Jakobov protoevangelij (glej Berger in Nord [1999] 2015, 1147–61), ki je imel nekaj časa velik ugled; bil naj bi namreč družinska kronika iz pripovedi Jezusovega brata Jakoba – o materi Mariji in njenem poreklu, o malem Ježuščku in podobno. Nekaj kasneje je bil izločen tudi ta, a so njegove zgodbe še naprej vplivale na ljudsko izročilo. Dva od te vrste evangelijev pa sta se v odlomkih ohranila v *Koranu* (sura 3 in sura 19).

4.

Poglejmo torej, kaj o Mariji poročajo kanonični evangeliji. Nastali so po letu 70 (Markov) oz. 80 (Matejev in Lukov) in 85 (Janezov), če sledimo dataciji v *Jeruzalemski Bibliji*. Poročila o Mariji bomo našli v sinoptičnih evangelijih v tistih delih, ki so skupni vsem trem. V delih, ki sta v Mateju in Luki po izvoru iz Q, se Marija ne omenja.

Pri Janezu nastopa v dveh navedbah: v Kani Galilejski in pa pod križem. Mnogo več pa je navedb o Mariji v predzgodbah po Mateju in po Luki. Ti predzgodbi sta tu z namenom, da se onemogoči vnašanje zgodbic iz nekanoničnih evangelijev otroštva.

Bežna omemba Marije skupaj z Jezusovimi brati je še v Apostolskih delih (Apd 1,14).

Uvodni del evangelija po Mateju ima štiri točke: 1. Jezusov rodovnik, 2. Jezusovo rojstvo, 3. Obisk modrih, 4. Beg in vrnitev. V rodovniku piše: »Jakobu se je rodil Jožef, mož Marije, iz katere je bil rojen Jezus, ki se imenuje Kristus« (Mt 1,16). Jožefovo rodovniško mesto je porok, da Jezus šteje med Davidove potomce. V zapisu o rojstvu pa je zanikano njegovo biološko očetovstvo, saj se je poročil z Marijo, ki je bila že »noseča od Svetega Duha«, Jožef pa jo je sprejel za ženo in sprejel očetovsko skrb za njenega sina (Mt 1,18–25). Poklonitev modrih je potrditev kraljevskega statusa, zgodba o begu v Egipt in vrnitvi po Herodovi smrti – umrl je leta 4 pred našim štetjem – pa omogoča datiranje Jezusovega rojstva na dve do tri leta pred tem, torej v leto 6 ali 7 »pred Kristusom«. Mnogo obsežnejši je uvodni del evangelija po Luki. Ima sedem točk: 1. Napoved rojstva Janeza Krstnika, 2. Napoved Jezusovega rojstva, 3. Marija obišče Elizabeto, 4. Rojstvo Janeza Krstnika, 5. Jezusovo rojstvo, 6. Jezusovo obrežanje in predstavitev v templju, 7. Dvanajstletni Jezus v templju. Malo zatem je tu še osmi element, Jezusov rodovnik, drugačen od Matejevega.

V oči bije velik poudarek na vzporednici porekla in detinstva Janeza Krstnika ter Jezusa kot napovedi točke, s katero se v vseh štirih evangelijih začinja Jezusovo javno delovanje. Kot je znano, so obstajali dvomi, ali sta nauka obeh učiteljev identična, do naših časov se je ohranila verska skupnost mandejcev, ki se deklarirajo za nadaljevalce nauka Janeza Krstnika. V paru Zaharija in Elizabeta sta oba že priletna, tako da je nosečnost poseben dar in angel oznani Zahariji, da bo njun sin »že v materinem telesu napolnjen s Svetim Duhom«. V paru Jožef in Marija pa je Marija nevesta in angel ji oznani Božjo milost:

Glej, spočela boš in rodila sina, in daj mu ime Jezus. Ta bo velik in se bo imenoval Sin Najvišjega. Gospod Bog mu bo dal prestol njegovega oče-

ta Davida in kraljeval bo v Jakobovi hiši vekomaj; in njegovemu kraljestvu ne bo konca.

Na Marijino vprašanje, »kako se bo to zgodilo, ko ne poznam moža« (torej preden sta se »spoznala«, kar je biblični izraz za koitus), je angelov odgovor: »Sveti Duh bo prišel nadte in moč Najvišjega te bo obsenčila, zato se bo tudi Sveto, ki bo rojeno, imenovalo Božji Sin«. In nadaljuje: »Glej, tudi Elizabeta je spočela sina v starosti, in to je šesti mesec njej, ki so jo imenovali nerodovitno. Bogu namreč ni nič nemogoče.« Formulacija iz tega evangelija je v obeh primerih sorodna: plod v materinem telesu bo »napolnjen s Svetim Duhom«, le da je stopnja te »napoljenosti« pri Mariji višja. Zaharija je naravni, torej biološki oče. Poročanje tega evangelija za Jožefa ne trdi izrecno nasprotnega, tako kot bi sledilo iz poročanja Matejevega evangelija. Tudi govor o »noseči zaročenki« (Lk 2,5) pomeni samo, da še ni bila opravljena ritualna poroka; par je namreč prišel v Davidovo mesto, ker je Jožef iz Davidovega rodu. Zgodba o spočetju je povedana na način antike, moderni človek pa ve, da je za spočetje moškega potomca potrebna združitev semenčice s hromosomom Y z jajčecem. Za to, da je Bog za svojega sina izbral »popolnega človeka«, ni potreben nastop kakšne Božje semenčice. Za nauk, da je Bog še pred spočetjem izbral Marijinega prvorojenca za svojega Sina, ni prav nič potrebno, da bi Jezus ne bil biološki sin Jožefa in Marije, kot sledi iz malo prej navedenih stavkov v tem evangeliju.

Ob rojstvu Jezusa pride iz nebes oznanilo, da se je v Betlehemu rodil Mesija, in ko pastirji pridejo s tem oznanilom, je »Marija vse te besede shranila in jih premišljevala v svojem srcu« (Lk 2,19).

Ko pa Evangelij po Luki poroča o »darovanju v templju«, sta Jožef in Marija titulirana s »starši« (Lk 2,27), sta »oče in mati« (Lk 2,33), enako v perikopi o dvanajstletnem Jezusu v templju (Lk 2,41.43 »starši«, z Marijinimi besedami Lk 2,48: »Tvoj oče in jaz sva te s tesnobo iskala«).

Perikopa o dvanajstletnem Jezusu v templju vsebuje takoj za omejenim Marijinim karanjem skrivnostne besede: »Dejal jima je: ‚Kako da sta me iskala? Mar nista vedela, da moram biti v tem, kar je mojega Očeta?‘ Vendar nista razumela besed, ki jima jih je rekel.« (Lk 2,49–50) Čeprav sta bila Marija (tako poroča Lk 1,35) in Jožef (tako poroča Mt

1,20–21) vnaprej seznanjena z Jezusovim poslanstvom, Jezusovih besed v templju ne razumeta. Njun sin je človek kot onadva, in da bo nastopil kot Sin Božji, za kar je bil vnaprej izbran, naj bi po evangelijskem poročilu vedela; a onadva sta in ostajata človeka, skrbna človeška starša, omejena na človeški duhovni svet, zato pač skrivnosti vnaprej izbrane-ga Božjega Sinu ne moreta razumeti. To mesto ne priča o kakem posebnem statusu Marije, takem, kot ga vsebujejo apokrifni evangelijski, tudi tista dva v *Koranu* (sura 3 in sura 19). Je Jezusova mati, a njegova zveza z Bogom ji je neznana in nerazumljiva.

5.

Štirje kanonični evangelijski so osredotočeni na Jezusovo delovanje, z začetkom s krstom v Jordanu, z vrhuncem v njegovi smrti in vstajenju. V vsem opisovanju Jezusovega delovanja imamo v treh sinoptičnih evangelijskih samo dve mesti, kjer se omenja Marija. Eno je v zvezi z Nazaretom, kjer se mu posmehujejo:

‘Odkod temu ta modrost in ta mogočna dela? Ali ni to tesarjev sin? Ali ni njegovi materi ime Marija, njegovim bratom pa Jakob, Jožef, Simon in Juda? In njegove sestre, ali niso vse pri nas? Odkod njemu vse to?’ In spotikali so se nad njim«, tako da »zavoljo njihove nevere tam ni storil veliko mogočnih del (Mt 13,54–58, podobno paralela Mk 6,2–3, malo drugače Lk 4,16–30).

Stavek, da nihče nima v svojem domačem kraju veljave kot prerok, je v koptskem Evangeliju po Tomažu dopolnjen z besedami »in zdravnik ne zdravi svojih domačih« in tudi Evangelij po Marku pravi (6,5): »In ni mogel tam storiti nobenega mogočnega dela, samo na nekaj bolnikov je položil roke in jih ozdravil.«

Jezusov nauk ima med drugim prioriteto slediti Božji besedi, tudi če je za to treba pretrgati družinske vezi. To je izrecno povedano (npr. Mt 10,37). Izraženo pa je tudi na znanem mestu o pravi materi, pravih bratih in sestrah:

Medtem ko je še govoril množicam, so stali zunaj njegova mati in njegovi bratje; želeli so govoriti z njim. In nekdo mu je rekel: ‚Glej, tvoja mati in tvoji bratje stojijo zunaj in bi radi govorili s teboj.‘ On pa je tistemu, ki mu je to povedal, odgovoril in dejal: ‚Kdo so moja mati in kdo so moji bratje?‘ In pokazal je na svoje učence ter rekel: ‚Glejte, to so moja mati in moji bratje. Kdorkoli namreč uresničuje voljo mojega Očeta, ki je v nebesih, ta je moj brat, sestra in mati.‘ (Mt 12,46–50)

Oziroma (Mk 3,31–35):

Tedaj so prišli njegova mati in njegovi bratje. Stali so zunaj in ga poklicali. Okrog njega je sedela množica in so mu rekli: ‚Glej, tvoja mati in tvoji bratje in sestre so zunaj in te želijo.‘

Nekoliko krajše in brez omembe sester ima Lk 8,19–21.

Poleg teh dveh mest se na Jezusovo mater (brez omembe imena) naša tale perikopa:

Ko je to govoril, je neka žena iz množice povzdignila glas in mu rekla: ‚Blagor telesu, ki te je nosilo, in prsim, ki so te dojile!‘ On pa je rekel: ‚Še bolj blagor tistim, ki Božjo besedo poslušajo in se po njej ravnavajo.‘ (Lk 11,27–28).

Nobeden od treh sinoptičnih evanĝelijev pa Marije ne omenja ob ključnem dogodku smrti in vstajenja. Drugače je pri Janezu, a o tem malo pozneje.

Vzporednico k perikopi o tem, kdo so Jezusovi resnični sorodniki, namreč ti, ki verujejo in »uresničujejo voljo mojega Očeta«, najdemo tudi v Janezovem evanĝeliju:

Njegovi bratje so mu tedaj rekli: ‚Odidi od tod in pojdi v Judejo, da bodo tudi tvoji učenci videli tvoja dela, ki jih opravljaš. Nihče ne dela česa na skrivnem, če hoče sam biti javno znan. Če delaš take reči, se pokaži svetu.‘ Niti njegovi bratje namreč niso verovali vanj. Jezus pa jim je tedaj dejal: ‚Moj čas še ni prišel. Vaš čas pa je vedno pripravljen. [...] Moj čas še ni dopolnjen.‘ (Jn 7,3–6.8)

O Mariji pa je beseda v perikopi o Kani Galilejski: Jezus in njegovi učenci so povabljeni na svatbo; skrivnostni »tretji dan« je torek, tradicionalni judovski dan za svatbe. Na svatbi so tudi Marija in Jezusovi bratje. »Ko je vino pošlo, je rekla Jezusu njegova mati: ‚Vina nimajo.‘ In Jezus ji je dejal: ‚Kaj imava ti in pa jaz, ženska (gynai)? Moja ura še ni prišla.‘« Marija pa izsili čudež spremembe vode v vino. »Tako je Jezus v galilejski Kani naredil prvo od znamenj in razodel svoje veličastvo, in njegovi učenci so verovali vanj. Potem je šel dol v Kafarnaum in z njim njegova mati, njegovi bratje in njegovi učenci; in tam so ostali nekaj dni.« (Jn 2,3–4.11–12) Nagovor z »ženska (gynai)« je grob, saj ga Marija prisiljuje v čudež, za katerega je prezgodaj, saj »moja ura še ni prišla«. Jezus tu mater ostro opozori: Ženska, ti od mene predčasno izsiljuješ čudež! Se pa ta evangelij razlikuje od sinoptičnih tudi po tem, da govori o materi in bratih, kot da ga vsaj včasih spremljajo.

Evangelij po Janezu pa je tudi edini, ki govori o Jezusovi materi pod križem.

6.

V treh sinoptičnih evangelijih (Mt, Mk, Lk) se ob križanju omenjajo razne žene, »med njimi Marija Magdalena in Marija, mati Jakobova in Jožefova, ter mati Zebedejevih sinov« (Mt 27,56) oz. »Marija Magdalena, Marija, mati Jakoba mlajšega in Joseja, ter Salome« (Mk 15,40). Tu sta dve učenki, Marija Magdalena in Salome, zraven pa ni Jezusove matere Marije!

Podobno je ob pogrebu: navzoči sta Marija Magdalena »in ona druga Marija« (Mt 27,51) oz. »in Marija Josetova« (Mk 15,47). Tudi h grobu pridejo Marija Magdalena »in ona druga Marija« oz. »in Marija Jakobova ter Salome«. O vstajenju pa poročajo »Marija Magdalena, Ivana, Marija, mati Jakobova in še druge« (Lk 23,10).

Drugačno pa je poročilo četrtega evangelija:

Poleg Jezusovega križa pa so stale njegova mati, Marija Klopajeva in Marija Magdalena. Ko je Jezus videl svojo mater in zraven stoječega učenca, je rekel materi: ‚Ženska (gynai), glej, tvoj sin!‘ Potem je rekel učencu: ‚Glej, tvoja mati!‘ In od tiste ure jo je učenec vzel k sebi. (Jn 19,25–27)

Mati je sicer navzoča, toda predvsem zato, da bi bilo zanjo poskrbljeno, s tem ko učenec prevzame človeške dolžnosti sina. Morda ta evangelij pripada tisti tradiciji, ki ima Jezusa, Marijinega »prvorojenca«, za njegova edinega otroka, saj bi se sicer pričakovalo, da zanjo poskrbi kdo od njegovih bratov. V tradiciji so namreč mnjenja o sorodstvenem razmerju do omenjanih bratov in sester deljena: bodisi so to bratje in sestre v našem smislu, bodisi polbratje in polsestre iz Jožefovega prejšnjega zakona, bodisi bratranci in sestrične v smislu srbskega »brat od strica«. Naj bo kakor koli, Jezus tu prenaša svojo človeško odgovornost za mater na učenca. Vse, kar se temu dodaja več, je stvar teoloških spekulacij, iz samih besed pa tega ni razbrati.

7.

Zadnja omemba Marije, tu skupaj z Jezusovimi brati, je v Apostolskih delih: enajst apostolov se je skupaj z omenjenimi v Jeruzalemu »zadrževalo v gornjih prostorih hiše«. Tam so apostoli »enodušno vztrajali v molitvi z ženami in z Jezusovo materjo in z njegovimi brati.« (Apd 1,13–14). V nadaljevanju Apd je še več omemb Jezusovega brata Jakoba, ki je vodil jeruzalemsko občino; omenja se tudi v Pavlovih pismih 1 Kor in Gal. O Mariji pa niti besede več.

8.

To je torej vse, kar o Mariji piše v kanoničnih tekstih. Vse drugo je izročilo zunaj *Biblije*, torej zunaj protestantskega načela *solā Scriptura* – zgolj *Sveto pismo*.

Za antiko je bilo značilno, da so k vzvišenim zgodbam dodajali nove in nove pripovedi ter detajle. Grški svet se je, denimo, močno ukvarjal s Homerjem, saj sta *Iliada* in *Odiseja* veljali za zgodovinski knjigi. Nastalo je ne samo mnogo »dopolnitev«¹ zgodb iz teh epov in druge literature, ampak tudi množica domnev o Homerjevi osebi in poreklu; kar 11 mest se je potegovalo za naslov njegovega rojstnega mesta, bolj znanih je sedem, ki jih našteva heksameter: »Smyrna, Rhodos, Kolophon, Salamine, Ios, Argos, Athenai«. Vsi grški heroji so dobili opise svojih družin, sorodstva in potomstva.

Ko se je krščanstvo razširilo po tedanjem rimskem imperiju, se je tudi med kristjani razširila ta navada dopolnjevanja in razširjanja zgodbe. V t. i. »ljudski pobožnosti«² so nastale mnoge »dopolnitve«³ k slikam, ki jo dajejo evangeliji in drugi spisi *Novega testamenta*: zgodbe o Jezusovem otroštvu in o čudežih, ki da jih je delal v otroških letih, zgodbe o Marijinem poreklu in otroštvu, zgodbe o Pilatu, o Nikodemu in še in še. Konec drugega stoletja je nastal Jakobov protoevangelij, ki je bil dolgo vpliven; ohranjen je en latinski tekst, množica grških in sirskih, pa tudi mnogo cerkvenoslovanskih prevodov. V evropskem srednjem veku je bila zelo vplivna *Legenda aurea*, »Zlata legenda«, ki je povzemala velike dele pripovedi iz omenjenega Protoevangelija in drugih apokrifov. Tu imamo v rimski Cerkvi izrazito dvojnost: po eni strani je zavrnila vse apokrifne, med njimi izrecno tiste, ki govorijo o babici, ki je asistirala pri porodu (že v dekretu rimskega škofa [ali papeža] Gelazija), po drugi strani pa na njih sloni vsa cerkvena »mariologija«⁴.

Avtor tega »predevangelija«, Jakob, naj bi bil Jezusov polbrat iz Jožefovega prvega zakona; gre za nekakšno družinsko kroniko. Domnevni polbrat, torej brat samo po očetovi strani, najprej povečuje starša svoje mačehe Marije: Njeno rojstvo naj bi bilo enak čudež, kot ga kanonični evangelij opisuje za starša Janeza Krstnika: Bog poseže v neplodni zakon judovskega veljaka Joahima in Ane; medtem ko on moli v puščavi in Ana v mestu, Ana zanosi in po sedmih ali devetih mesecih rodi Marijo. Marija je čudežni otrok; triletna je v templju »na paši kot golobica in je prejemale hrano iz roke angela«. Ko je bila stara 12 let, ji je bilo treba poiskati moža z žrebom. Iskali so med vdovci in čudežno znamenje je pokazalo na Jožefa. Ta jo odpelje v svojo hišo, v njegovi

odsotnosti pa imamo sceno angelskega oznanjenja skoraj tako kot v kanoničnem evangeliju. Jožef jo najde nosečo šele v šestem mesecu, nato sledi ugotavljanje, da ni bilo greha. Kljub temu Jožef sumniči naprej, in ko gredo na popis, je Marija na oslici, ki jo vodi Jožefov sin Samuel. Da skrijejo sramoto mlade nosečnice, si za prenočišče izberejo votlino. Za porodnico se najde babica in nato še njena znanka Saloma. (Njuno pričevanje o čudežu rojstva je znak za heretičnost teh poročil, ki ga navaža *Decretum Gelasianum*.) Zgodba se zaključi z varianto k poročilu o Herodu in obisku modrih. Iz tega nekanoničnega vira ima »mariologija« imeni Marijinih staršev. sv. Joahima in sv. Ane; zlasti znana iz upodobitev pod imenom »Sveta Ana samotretja«, torej Jezus ob Mariji in Ani. O kaki taki sceni kanonični evangeliji molčijo. Iz istega vira izhaja, da je bil Jezus rojen v votlini, medtem ko kanonični evangelij govori samo, da »v prenočišču ni bilo prostora« in je Marija novorojenca »položila v jasl«. Iz drugega apokrifa, iz Psevdo-Mateja (14,1) (Moraldi 1971, 195–98; 1989, 217), pa sta prevzeta še osliček in voliček. Te elemente je v srednjem veku povezal v »zlato legendo« (*Legenda aurea*) Jacobus a Voragine. Od dvanajstega stoletja sem je iz tega zrasla prej omenjena »mariologija«. Mariji so dodelili nebeško vlogo »kraljice angelov« in neke vrhovne svetnice in priprošnjice.

Pod vplivom z Vzhoda se od 6. stoletja na Zahodu uveljavljajo Marijini prazniki; z začetkom 12. stoletja se širi vera v učinkovitost molitev in v 12. stoletju postane avemarija skoraj enako razširjena kot očenaš, obe molitvi pa sta združeni v rožnem vencu, ki naj bi ga po legendi sestavil sveti Dominik. Molitve niso več samo obračanje k Bogu, temveč prosijo za pomoč Marijo ali pa katerega od svetnikov.

Marijinih praznikov ima sicer rimska Cerkev več, Marijino obiskanje (2. julij), Marijino vnebovzetje (15. avgust), Marijino rojstvo (8. september), brezmadežno spočetje (po dogmi iz 19. stoletja, 8. decembra, 9 mesecev pred Marijinim rojstvom), ter dva praznika v zvezi z Jezusom, Marijino oznanjenje (25. marca, devet mesecev pred Božičem) in Svečnica (2. februarja). Dan Marijinega oznanjenja pri nas vsiljujejo kot »materinski dan« (mednarodno se tak dan praznuje na drugo nedeljo v maju!). Od teh praznikov imajo samo trije oporo v evangeliju:

obiskanje, oznanjenje, Svečnica. Njihovi datumi pa slonijo na tradiciji. Za evangeličansko Cerkev so to trije spominski dnevi, a ne prazniki.

Da Luther takih zgodb ni mogel sprejeti, je jasno. Že ko govori o evangeliju, opozarja, da zgolj »poznati Kristusova dela in življenjsko zgodbo še ne pomeni poznati pravi evangelij« (Predgovor k Novemu testamentu) (Luther 2002, 12). Še bolj zaostrena je Luthrova kritika legend: zanje uporabljaja posmehljivko *Lügende*, kar bi lahko prevedli z »laganda«, moderno bi lahko rekli »zgodba o alternativnih dejstvih«. Ker se v velikem delu Nemčije *d* in *t* izgovarjata skoraj enako, je zelo verjetno, da je iz Luthrove posmehljivke *Lügende* nastala *Lüg-Ente*, »lažniva raca«, z imenom *Ente* pa smo bili navajeni označevati tisto, čemur danes pravijo *fake news* in »alternativna dejstva«. Da bi se tej nevarnosti izognil, se je Luther oprl zgolj na *Biblijo* – njegovo načelo je *sola Scriptura*. V veri je bistveno, da se osredotočimo na Kristusa trpina, na njegovo žrtvovanje. *Solus Christus*.

Rimska Cerkev je šla v protireformaciji v nasprotno smer: vse bolj in bolj je dopolnjevala »mariologijo«. Že v srednjem veku je razglasila, da je bila Marija »v nebo vzeta«, da ima torej v nebesih poseben status. Temu je v 19. in 20. stoletju dodala še dve dogmi, ki nista bili sprejeti na concilijih, temveč je vsako od njiju razglasil papež: da je bila tudi sama Marija »brezmadežno spočeta«, je kot dogmo razglasil Pij IX. leta 1854 na predlog jezuitov, katerih geslo je »*Omnia ad maiorem Dei gloriam et beatæ Virginis Mariæ*« – »Vse za večjo čast in slavo Boga in blažene Device Marije«. Dogma sloni na zgodbi iz »protoevangelija«; zavrglo jo je tudi pravoslavlje; dogmo o »telesnem vnebovzetju Device Marije« pa je 1950 razglasil Pij XII. Marija ni samo privilegirana v nebesih, temveč je takoj dosegla »vstajenje mesa«, ki ga verniki pričakujejo na dan sodbe. 15. avgust je tisti praznik, ko se ta Cerkev spominja »telesnega vnebovzetja Device Marije«. To je specialni praznik te Cerkve in ne splošni krščanski praznik.

Zbližanje rimske Cerkve z evangeličansko Cerkvijo se torej nanaša na druga teološka vprašanja in na praktična zavzemanja za mir, socialno pravičnost in svetovni etos. To so pomembna vprašanja, ki povezujejo. Zastran Marije pa protestantske Cerkve ostajajo pri spoštovanju, čaščenje pa pritiče le Bogu.

9.

Nekoliko drugače je v pravoslavnih Cerkvah. Te namreč z rimsko Cerkvijo družijo priznavanje obveznosti ekumenskih koncilov pred shizmo leta 1054. Ko so v prvih stoletjih krščanstva začeli razmišljati o Jezusovi »naravi« ter je v sporih o »eni naravi« in »dveh naravah« prevladal nauk o dveh naravah, božji in človeški, so odprli še razglabljanje o tem, kaj je pravzaprav Marija rodila: človeka ali Boga in človeka. Leta 431 je cerkveni zbor v Efezu določil, da je Marija *theotokos*, torej Bogorodica (v rimski terminologiji Mati Božja). Rodila se je stroka »mariologija«. Vzhodne Cerkve so se zadovoljile z dogmo o Bogorodici. Marija kot Bogorodica je postala predmet čaščenja; upodobljena je na množici ikon. Nasprotniki so bili kaznovani ali pa so zbežali. Nauk patriarha Nestorija, da je Marija rodila človeka, je bil leta 431 obsojen, a zunanaj bizantinskega imperija so ga širili pregnanci in njihovi učenci, dosegel je tudi Turkestan in njegov danes kitajski del Xinjiang, v času Marca Pola je konkuriral za kitajsko državno religijo.

10.

Soglasje k »posvečevanju Mariji« bi za tisti del naroda, ki se prišteva h krščanstvu, najbrž dali muslimani.

Koran govori o »preroku Jezusu« kot najvišjem preroku pred Mohamedom in, denimo, v suri 2.87 pravi: »Jezusu, Marijinemu sinu, smo podelili jasna znamenja in ga okrepili s Svetim duhom.« V suri 5 in še večkrat zanika, da bi bil Kristus (= Mesija) Bog. Je »Božji služabnik« in prerok. Navajam 5,72: »Neverniki so tisti, ki govorijo: ‚Bog je Mesija, Marijin sin!‘ Toda Mesija je govoril: ‚O, sinovi Izraelovi, častite Boga, mojega in vašega Gospodarja! Človeku, ki ima koga za Bogu enakega, bo On prepovedal vstop v raj; prebival bo v peklu. Nihče ne bo pomagal nevernikom!‘«

Na številnih mestih se omenja »Mesija [= Kristus], Marijin sin«, oziroma »Mesija Jezus [= Jezus Kristus], Marijin sin«. Že iz tega razvidimo,

kako pomembno vlogo ima v *Koranu* Marija. V dveh obsežnih surah sta vsebovana velika odlomka iz dveh apokrifnih evangelijev: eden v suri 3, drugi v suri 19; oba se osredotočata na tematiko predevangelijev in poročata o čudežih v zvezi z Marijo. V suri 3,33–60 imamo paralelo k protoevangeliju; Marijin oče je Imran ali Amram (prvo po prevodu zakoncev Alhady, drugo po Majaronovem prevodu), mati (njeno ime ni navedeno) pa hčer imenuje Marjam ter njo in njeno potomstvo izroči Alahu v varstvo. Varuh postane Zaharija, ta pa brž opazi, da ji hrano nosijo angeli (enako beremo v protoevangeliju). Nato si Zaharija v svojem neplodnem zakonu zaželi sina in ta del zgodbe približno sledi zgodbi o Zahariji in Elizabeti, kot jo poznamo iz Lk. Tu se križata zgodbi o Zahariji in njegovi neplodni ženi (kanonično Elizabeti, tu brez imena), ki nenadoma zanosi in potem rodi sina (kanoničnega Janeza Krstnika) – vrstice 38–41.44 –, ter o Marijinem oznanjenju – vrstice 42–43.45–49 – brez zgodbe o obisku pri Elizabeti. Naj navedem:

⁴²In angeli so rekli: O Marija, Gospod te je izbral in te ustvaril čisto, nad vse žene sveta te je povzdignil.

⁴³O Marija, bodi poslušna svojemu Gospodarju. Z obrazom se klanjaj do tal in moli skupaj s tistimi, ki molijo!

[...]

⁴⁵Tedaj so angeli rekli: O, Marija, Gospod ti pošilja radostno vest, svojo Besedo. Ime mu bo Mesija – Jezus, Marijin sin. Spoštovan bo na tem in onem svetu. Eden od tistih bo, ki so Bogu blizu.

⁴⁶Že iz zibke bo govoril ljudem in tudi kot odrasel bo živel krepostno.

⁴⁷Gospod, je rekla Marija, kako bom rodila otroka, ko pa se me noben moški ni dotaknil? Glej, tako, reče Bog, Gospod ustvari, kar hoče. Ko se za nekaj odloči, samo reče ‚Bodi!‘ in zgodi se.

⁴⁸In Bog ga bo poučil o Knjigi in modrosti, o Postavi in Evangeliju

⁴⁹ter ga namenil za poslanca sinovom Izraelovim.

Marija je v tem poročilu mnogo bolje poučena o bodočih nalogah svojega sina, kot se to zgodi v kanoničnem Evangeliju po Luki. Tam se dvanajstletni Jezus zadrži v templju, Marijine besede, ko ga najde,

pa pričajo o njenem popolnem nerazumevanju njegovega poslanstva. Zlasti jasno jo poučuje nadaljevanje v vrstici 49 in naslednjih vrsticah, ki vsebuje tudi nekaj nekanoničnih navedb, s katerimi sega v evangelijsko delovanje:

[D]ejal bo: Prinašam vam znamenje vašega Gospoda. Iz ilovice bom naredil nekaj ptici podobnega, dahnil vanjo in po Božji volji bo oživila. Ozdravil bom od rojstva slepega in gobavca in mrtve bom oživiljal z Gospodovim privoljenjem. Povedal vam bom, kaj jeste in kaj hranite v svojih domovih. Če ste verniki, bo to zadosten dokaz.

O čudežih otroka Jezusa, ki iz ilovice dela ptice, te pa potem oživijo, beremo v apokrifnem Evangeliju po Tomažu Izmaelitu. Tam piše, da je na sabat naredil dvanajst vrabčkov iz gline, ki so potem poleteli. Že kot otrok je bil po tem apokrifu gospodar nad sabatom. Poročilo v *Koranu* pa se nadaljuje v Jezusovo javno delovanje:

⁵⁰Potrjujem verodostojnost Postave, razodete pred menoj. Dovolil vam bom nekaj, kar vam je bilo prepovedano. In prinašam vam dokaz od vašega Gospoda, zato se ga bojte in mene poslušajte.

⁵¹Bog je resnični moj in vaš Gospodar. Njemu se pokoravajte, to je prava pot!

⁵²Ko je Jezus videl, da nočejo verovati, je vzdiknil: Kdo mi bo pomagal na Gospodovi poti? Mi, so rekli učenci. Mi bomo širili Gospodovo vero! Verujemo vanj, ti pa pričaj, da smo mu pokorni.

⁵³O Gospod, verujemo v tvoje razodetje in sledimo poslancu, zato nas uvrsti med vernike.

Sura 19 ima naslov *Mariam*. Začenja se z navajanjem nekoliko drugačnega apokrifnega evangelija. Vrstice 2–15 govorijo o Zahariji in njegovem sinu – brez navedbe imen žene in sina, torej kanoničnih Elizabete in Janeza Krstnika.

Vrstice 16–34 so posvečene Mariji in Jezusu, a zgodba je povzetek ali celo citat nekega apokrifnega evangelija in je zelo drugačna od kanoničnih. Božji sel Gabrijel tu nastopi v podobi čednega moškega, zato

ga Marija roti v imenu Boga, a on jo potolaži, da je samo »sel tvojega Gospoda«. Marija zanosi in potem rodi na samem. Jožefa v tej zgodbi ni. Marijo po vrnitvi med domače obtožijo nemorale, a reši jo govoreči dojenček Jezus. Naj navedem:

¹⁶V Knjigi omeni tudi Marijo! Ko se je umaknila pred domačimi na vzhodno stran

¹⁷in je tam stopila za zastor, smo k njej poslali angela Gabriela; pokazal se ji je v podobi čudovitega moškega.

¹⁸Pred teboj se zatekam k Usmiljenemu, če se ga bojiš!, je vzkliknila.

¹⁹Prav jaz sem poslanec tvojega Gospoda, je dejal angel, z vestjo, da boš rodila krepostnega sina.

²⁰Kako bom rodila sina, je odvrnila ona, ko pa se me noben moški ni dotaknil in nikoli nisem nečistovala.

²¹Angel pa je odgovoril: Tako bo! Tvoj Gospodar je dejal: ‚To zlahka storim!‘ On bo znamenje za ljudi in znak naše milosti. Tako je vnaprej določeno!

²²Zanosila je in se umaknila na oddaljen kraj.

²³Ob porodnih bolečinah je legla pod neko palmo. Ko bi le pred tem umrla in bila popolnoma pozabljena, je vzkliknila.

²⁴Toda angel v bližini jo je poklical: Ne bodi žalostna! Tvoj Gospodar je ustvaril potok, ki teče ob tvojih nogah.

²⁵Potresi palmovo deblo in v naročje ti bodo padli sveži datlji!

²⁶Jej in pij in veseli se! Če vidiš kakšnega človeka, mu reci: ‚Zavezala sem se Usmiljenemu, da bom danes molčala, da ne bom z nikomer govorila.‘

²⁷Z otrokom v naročju je prišla k svoji družini. O, Marija, so rekli sorodniki, storila si nekaj nezaslišanega –

²⁸ti sestra Aronova! Tvoj oče ni bil slab človek in tudi tvoja mati ni bila blodnica!

1 V vrstici 28 je Marija »sestra Aronova«, v kanoničnem evangeliju je Elizabeta ena »izmed Aronovih hčera« (Lk 1,5).

²⁹Marija pa je pokazala na otroka. Kako naj govorimo z otrokom v zibki, so rekli.

³⁰Otrok pa je spregovoril: Gospodov služabnik sem, dal mi bo Knjigo in me postavil za glasnika vere.

³¹Kjerkoli bom, me bo blagoslavljal. Ukazal mi bo, naj molim in delim miloščino, dokler bom živel,

³²in naj bom dober z materjo. Ne bo me naredil nepravičnega in neposlušnega.

³³Mir z menoj – na dan mojega rojstva, na dan smrti in na dan, ko bom vstal od mrtvih!

³⁴Glejte, to je Jezus, Marijin sin! To je prava resnica o njem, o kateri dvomijo.

³⁵Nepredstavljivo je, da bi imel Bog otroka! Slava mu! Ko se odloči nekaj storiti, samo reče: Bodi! in zgodi se.

³⁶Edini Bog je resnično moj in vaš Gospodar, zato se klanjajte samo njemu! To je prava pot.

³⁷Mnenja o Jezusu so se razšla. Gorje nevernikom na veliki dan!

Evangelija, ki ju navaja *Koran*, spadata med evangelije o Mariji in Jezusovem otroštvu. Zato je v njih več govora o Mariji kot pa v kano ničnih evangelijih. Marija je v njih »brezmadežno spočela« s pomočjo nadangela v človeški podobi. Jezus govori že kot dojenček, kot otrok pa dela čudeže. Izhodišče tega slavljenja Marije pa je v podobnih apokrifih kot tisto iz »mariologije«.

11.

Naj zaključim. Marijini prazniki so značilni za rimskokatoliško Cerkev, niso torej (vse)krščanski prazniki. Čaščenje pripada Bogu. Veje krščanstva, ki hočejo častiti Marijo, imajo za to pač pravico, se pa s tem odmikajo od vej krščanstva, ki vere ne utemeljujejo na »ljudski pobožnosti«. Če v skladu s svojo posebno vero rimska Cerkev koga priporoča

Mariji, lahko to razumemo kot prijazno dejanje, pa naj je naše prepričanje o Mariji še tako drugačno. Celo če bi nam bila tako tuja kot hinduistična božanstva, bi dejstvo, da nekdo veruje v njeno pomoč in ji priporoča še nas, tolerantno sprejemali kot dobro željo. Če pa te »posvečujejo« Mariji, je to mogoče le, če so se te polastili, to pa je nedopustno.

GLAVNI VIRI

Berger, Klaus, in Christiane Nord, ur. (1999) 2015. *Zgodnjekrščanski spisi: Nova zaveza, Apostolski očetje, Apokrifni evangeliji in apostolski spisi, Papirusni fragmenti, Zgodnjekrščanska poezija, Jezusova ágrapha (nezapisani izreki)*. Ur. slovenskega prev. Gorazd Kocijančič in Vid Snoj. Celje: Celjska Mohorjeva družba; Ljubljana: Društvo Mohorjeva družba.

Koran. 2004. Iz angleščine prevedel Erik Majaron. Tržič: Učila.

Korán: prevod iz arabskega izvirnika. 2014. Prevedla Mohsen Alhady in Margit Podvornik-Alhady. Ljubljana: Beletrina.²

Luther, Martin. 2002. *Tukaj stojim: teološko-politični spisi*. Prevod, izbor in spremna beseda Božidar Debenjak. Ljubljana: Krtina.

Moraldi, Luigi, ur. 1971. *Apocrifi del Nuovo Testamento 1*. Torino: UTET.

---. 1989. *Nascita e infanzia di Gesù nei più antichi codici cristiani*. Milano: A. Mondadori.

Neue Jerusalem Bibel: Einheitsübersetzung; Mit dem Kommentar der Jerusalem Bibel. 1992. Freiburg, Basel, Wien: Herder.

Nestle, Eberhard, Kurt Alan et al., ur. 1993. *Novum testamentum graece (Nestle-Aland)*. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft.

Sveto pismo: Slovenski standardni prevod (SSP). 1996. Ljubljana: Društvo Svetopisemska družba Slovenije.

[https://doi.org/10.26493/2590-9754.14\(28\)147-165](https://doi.org/10.26493/2590-9754.14(28)147-165)

2 Čeprav bi bilo treba dati prednost prevodu iz arabščine, to žal ni mogoče zaradi zelo problematične slovenščine. Alah zagotovo ni ničesar »objavil« (publiciral!), kot beremo v prevodu, temveč je nekaj razodel ali oznanil.